

Om at længes – på jysk

Viggo Sørensen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning

Som han eller hun dog længtes hjem!

Sådan var – tilbage før første verdenskrig, omkring 1900 eller tidligere – hverdagen for mangan tjenestedreng eller -pige ud over det ganske land. Børnearbejde var endnu helt almindeligt – ja, måtte være det, i betragtning af datidens store børneflokk og gennemsnitsfamiliens ringe økonomi.

Når et barn var blevet 8-9 år og ellers var ved normalt helbred, så var det ud af reden – for alle dem på landet ud i en plads hos en fremmed husbond og madmor, ofte i den anden ende af sognet.

Knægten eller tøsen kunne ikke bare stikke hjem og søge trøst, når verden gik imod – når tjenesten blev for tung, behandlingen for hård, hverdagen for ubærlig. Men de fleste længtes noget så forfærdeligt efter de mere velkendte og i reglen tryggere rammer i fødehjemmet. Eller – som man nogle steder i Jylland ville sige: de *længset*, eller de *længtest* hjem!

Længes er et såkaldt deponent verbum (for korthedens skyld blot: et deponent). Selvom et sådant deponent har passivendelsen *-(e)s*, har det ikke den almindelige passiv-betydning, nemlig at subjektet i en sætning bliver udsat for en udefra kommende påvirkning. Det kan endda have direkte aktiv betydning, sådan som *længes* har det (i hvert fald ud fra en nutidig betragtning): det er noget, subjektet selv gør.

Ægte passiver (fx *han skældes ud fra morgen til aften*) er stort set opgivet i dansk talesprog (og dermed i vore dialekter), erstattet af omskrivninger som *blive/vorde skældt ud, få skæld-ud* etc.¹ Men mange deponenter, kendt allerede fra oldnordisk, har overlevet. De bruges flittigst i infinitiv og præsens (*at længes, jeg længes*), mens præteritum (*længtes* etc.) er noget sjældnere brugt og participium (*har*

længtes etc.) kun bruges undtagelsesvis. Det er derfor infinitiv og præsens, som har fået simple, fast etablerede former, mens præteritum- og især participiumformen vakler mere, udviser større variation – og i jysk endda udviser forskellige egnstyper (som antydet ovenfor med *længset* og *længtest*).

Jeg skal i det følgende give et overblik over de jyske præteritum- og participium-former af deponentet *længes*, som de fremgår af Jysk Ordbogs seddelmateriale og spørgelistesamling – fordelt på fire hovedtyper. Derpå vil jeg prøve at forklare typernes opkomst.

(Den læser, der er kulturelt, men ikke særlig sprogligt interesseret, kan skynde sig om til afsnit 8 og få en lille krølle på historien omkring tjenestebørns hjemvé).

1. Præteritum og participium af *længes*

Kort 1 viser udtalen af præteritum *længtes*, som den fremgår af lydskrevne kilder i Jysk Ordbogs seddelsamling; dog er et mindre antal af formerne konstrueret ud fra oplysning om participiums udtale (muliggjort ved en generel prosodisk sammenhæng mellem de to former, hvilket jeg skal vende tilbage til).

Præteritumudtalen falder i nogle hovedtyper, markeret med hver sin hovedfarve af de cirkler, der viser kildernes hjemsted:

a) I det mellemste Østjylland (inkl. Nordsamsø) dominerer rigssproglignende udtaler på *-təs*, i almindelighed efter uændret stamme (*læŋ(·)təs*), men mod syd også efter stamme med palataliseret udlyd (*læŋ·təs*, idet *ŋt > ŋt²*; el. *læ·ŋtəs*, idet *æŋ > æ·ŋ³*). Se cirkler i blå nuancer på kort 1.

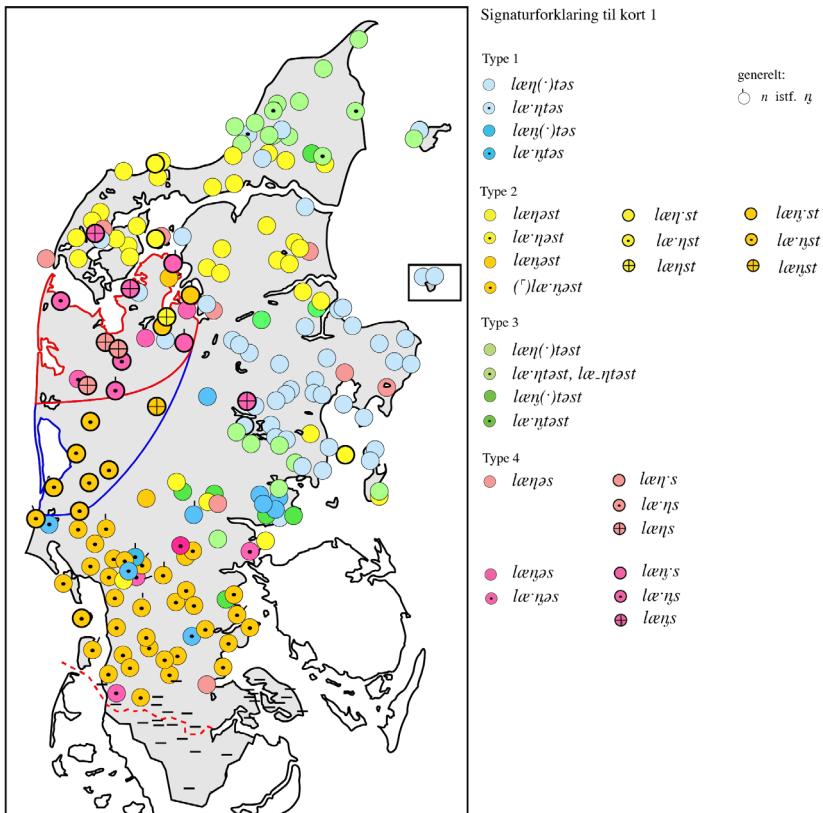
b) Den dominerende udtale i Nordjylland er *læŋəst*; tilsvarende i den sydlige del af Sydøstjylland (fra Vejle til Kolding), egnen lige syd for Ringkøbing, hovedparten af Syd- og Sønderjylland (her blot med palataliseret stamme: *læŋəst*, og i Sydvest- og Sønderjylland tillige med forlænget vokal: *læ·ŋəst*, jf. pkt. a og noterne dér). Se cirkler i gule nuancer på kort 1.

c) Hovedparten af Vendsyssel (med Læsø) har udtalen *læŋtjəst* (med palataliseret stammeudlyd, jf. pkt. a; desuden palatalisering *-ŋt > -ŋtj* og overførsel af lydlængde til vokal⁴); og samme udtale (uden længdeoverførsel) benyttes i egnen nordvest og syd for Vejle (i syd

blandet med pkt.a-formen *læŋ-təs*) samt på Sydsamsø. Se cirkler i grønne nuancer på kort 1.

d) I det nordvestligste Midtjylland (Holstebro-egnen) dominerer udtaler som *læŋ(-)s*, *læŋ(-)s*, *læ-ns* og lign. (dvs. helt uden den *-t*-lyd, der i alle de tidligere nævnte former fungerer som præteritummærke). Se cirkler i røde nuancer. Salling og Skive-egnen udviser også flere optegnelser af denne type, men her blandet med type-2- og (fortrinsvis yngre) type-1-optegnelser.

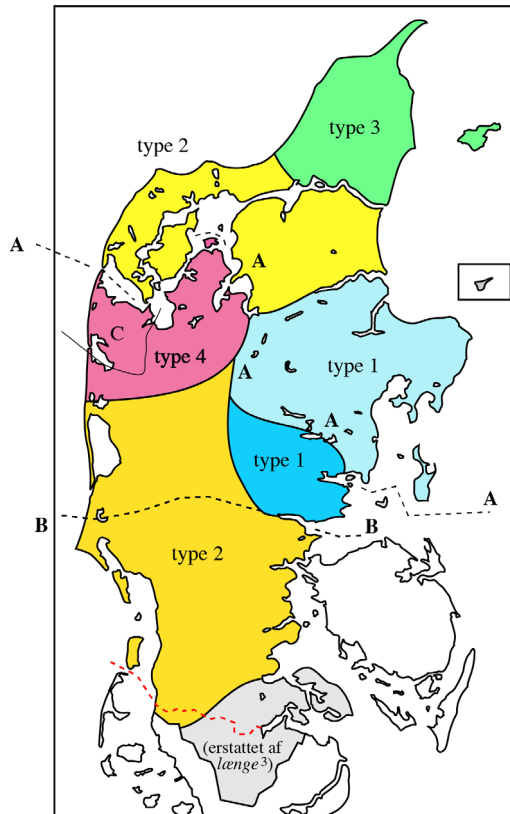
I det sydøstligste Sønderjylland forekommer deponentet *længes* slet ikke; man bruger den aktive form *længe* (*jeg længer*, *længte osv. efter noget*), jf. de korte vandrette streger på kort 1. Det skyldes formentlig påvirkning fra den nedertyske modsvarighed *lengen*.

Kort 1. Udtalen af *længtes* (præteritum af deponentet *længes*); optegnelser i Jysk Ordbogs seddelsamling.

Præteritum af *længes* kom også på Jysk Ordbogs spørgeliste (nemlig liste CA, udsendt i efteråret 1978). Spørgsmålet om udtalen af *længtes* blev (relativt kort tid efter) besvaret af 546 meddelere.

Kun en håndfuld af ordbogens meddelere behersker lydskrift, men i lyset af formerne fra kort 1 er det alligevel relativt let at fortolke deres notation. I betragtning af informationsmængden har det været nødvendigt at sammenfatte de dominerende typer vha. fladefarver, men ellers markerer hovedfarverne blå, gul, grøn og rød på kort 2 de samme præteritumtyper som på kort 1. Som det ses, bekræfter spørgelistematerialet stort set seddelsamlingens oplysninger: de samme fire hovedtyper dominerer i næsten samme områder.

Kort 2. Dominerende udtaler af *længtes* (præteritum af deponentet *længes*); pgrla. 546 besvarelser af Jysk Ordbogs spørgeliste CA (1978).

Forskellen på typerne 1-4 ligger i forekomsten og rækkefølgen af passiv-endelse og præteritum-endelse. Medens type 1 har endelserne i samme rækkefølge som på rigsdansk (stamme + præt.-endelse + passiv-endelse), kommer endelserne i den modsatte rækkefølge i type 2 (stamme + passiv-endelse + præt.-endelse); type 3 har præt.-endelsen anbragt hele to steder: dels direkte efter stammen, dels efter præt.-endelsen (altså stamme + præt.-endelse + passiv-endelse + præt.-endelse), og type 4 savner tilsyneladende helt præt.-endelsen (så der kun synes at foreligge stamme + passiv-endelse).

Participiumformen af *længes* er langt ringere belyst i Jysk Ordbogs seddelsamling (og slet ikke i spørgelistematerialet). Men det til rådighed stående materiale peger mod en simpel hovedregel: (1) enten har participium samme udtale som præteritum (i det sydøstlige Sønderjylland dog med tab af evt. tonal accent 2), eller (2) participium udtales ligesom præteritum, men med prosodisk tilpasning (til historisk énstavellesform), dvs. tilkomst af stød (på stammens vokal, hvis denne er lang el. forlænget i præteritum; på stammens slutkonsonant *-ŋ*, *-ŋ*, *-n*, hvis vokalen foran er kort). I det meste af Jylland er der prosodisk forskel på præteritum- og participium-formen (fx *læ'ŋs* – *læ'ŋs* °Tvis), men i Sydøstjylland er udtalen ens (stødløs), og i Nordvestjylland har hver anden kilde også ensartet udtale.

2. Sproghistorisk set

Som allerede nævnt rækker passiv-former af typen *længes* tilbage til oldnordisk, udviklet af den reflexive forbindelse *verbum + sig* (*lengja sik* > *lengjask*). Reflexivt udtrykt, fordi subjektet på én måde er handlende, men på den anden side også udefra påvirket: man forlænger, rækker sig (i overført betydning) ud mod nogen, som samtidig trækker i én. Denne relation er i dansk grammatisk tradition blevet kaldt for medial (midt mellem aktiv og passiv).⁵ Helt klart fremtræder forholdet i regulære reflexiver (om to eller flere agenter, der gensidigt behandler hinanden på samme måde, fx *slås*, *kappes*); vanskeligere for en nutidsbetragtning er det at begribe medialiteten i følgende deponenttyper: 1) verber for indtrædende tilstand (*grønnes*, *ældes*, *dages* etc.), 2) verber for indtrædende sindsstemning (*harmes*, *undres* og netop *længes*), 3) verber for skæbnens bestemmelse (*trives*, *lykkes* etc.).⁶

Også simpel reflexivitet (at en eller flere agenter kun påvirker sig selv) kan i vestnordisk udtrykkes deponent, mens man på dansk og svensk er henvist til i dette tilfælde at bruge reflexivt objekt (*vaske sig, ærgre sig* etc.).

Da medial-endelsen (fra 1200-tallet forenklet til *-(e)s*⁷) egentlig er et inkorporeret objekt, anbringes den naturligt nok sidst i deponentet (efter stamme + evt. tidsendelse). Så præteritum-formen af *længes* må fra starten have heddet *læng-t-es* el. lign.⁸) – altså være af præteritum-type 1 (jf. afsnit 1). Og det må formodes, at de øvrige jyske typer er (direkte eller indirekte) omdannelser heraf.

3. Omtolket stamme (type 2)

Den omdannelse, som geografisk fylder mest, er udviklingen af type 2: *læng-te-s* > *læng-es-t* (el.lign.). Den dækker (if. kort 1-2) størsteparten af Jylland – ja, if. Bennike&Kristensen.K.173 (+ planche 92) endda mere endnu, nemlig også de områder, hvor jeg i afsnit 1 har konstateret dominerende brug af typerne 3 og 4. Se kort 3 (hvis endelser if. Bennike&Kristensen.K. gælder generelt for jyske deponenter).

Allerede K.J. Lyngby indså, at type 2 ikke er resultatet af en lydudvikling, men af en (indholdsbetiget) omtolkning.⁸) Et deponent som *længes* er på et tidspunkt ikke længere blevet følt som en bøjningsform (med overført betydning) af et andet verbum (in casu: *længe* = forlænge¹⁰), men som et selvstændigt verbum med egen betydning; *-s*'et blev ikke længere forstået som en medial endelse, men som stammeudlyd i et selvstændigt ord *længes* (ligesom det udlydende *-s* i apokoperede verber som *læs(e)*, *vis(e)*). Præteritum- og participium-endelsen (et ældre *-de* > *-te* > (apokoperet) *-t*) måtte da naturligt føjes til den ny stamme: *længes-t*.

Type-2-præterita kendes allerede fra 1500-tals-kilder – også dengang jyske.¹¹ Så type 2 kan formentlig anses for en jysk novation.

At det virkelig er den gamle *s*-passiv, der er omtolket til ny stamme, bekræftes af, at også andre endelser kan sættes efter *-s*'et. I Jysk Ordbogs seddelsamling finder man således 4 eksempler (fra Himmerland og Salling) på, at *længes* i præsens hedder (el. kan hedde) *længs-er*; og for et deponent som *bedres* (= komme sig; dels om en syg, dels om vejret) er *bèjsær* faktisk den dominerende præsensform i

Thy og på Mors (og *bæjsær* sideform på Holstebro-egnen).¹² Præsens af deponentet *følges* hedder kun sporadisk *følsær*, men præs.ptc. af samme ord har over næsten hele Jylland udtalen *følāsən, fulāsən* el. lign.: *di kom følesən aj* (= de kom følges-ende ad).¹³

Omtolket deponentstamme kendes i øvrigt også fra børnesprog (vistnok over hele landet). Det hedder helt almindeligt, at nogen *slåss-er* (= slås) eller *slåss-ede* (= sloges).¹⁴

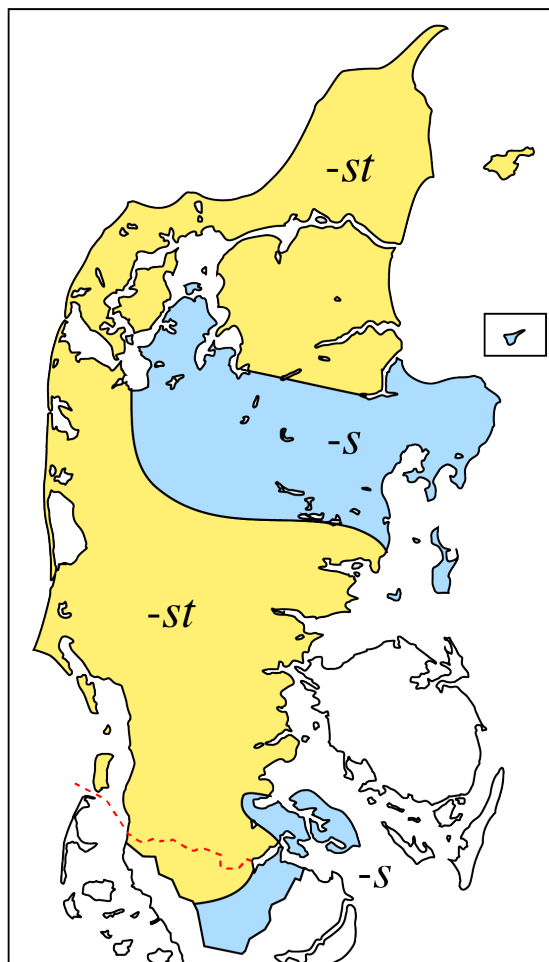
4. Fonetisk betinget eller analogi (type 3)

Fremkomsten af type 3 (*læng-t-es-t*, med præteritum-mærke i hele to positioner) er naturligvis ikke indholdsbetingsbet, men må hente sin forklaring på sprogets udtryksside.

If. AaHansen.LUD.II.240 kendes typen *længtest* helt fra starten af 1500-tallet, men dengang ikke kun i jyske kilder. Den synes på daværende tidspunkt at være nok så skriftsprøglig, idet den også forekommer i en rigtig passivform som *till sadisth* (dvs. *til-sagd-es-t* = tilsagdes, blev tilsagt; i brev fra Lund 1501). Der er if. Aage Hansen tale om en tydeliggørelse af præteritumformen, idet ”et nyt *-t* er tilkommet”, hvor det manglede i sin normale slutposition (*længte-s* > *længte-s-t*).

Men dur en sådan forklaring for den type-3-præteritum, der if. kort 1-2 dominerer Vendsyssel? Ved nærmere betragtning har typen langt fra den dominerende rolle, kort 1-2 giver indtryk af. If. JM Jens. Vend.210f. har kun 3 ud af 30 opregnede deponenter dobbelt præteritummærke (nemlig *længes, følges* og *kaldes*), mens de resterende 27 har type-2-præteritum. Og alle de 6 deponenter, jeg har kunnet finde i BJulNiels.B. (om dialekten i Bjerre herred, Sydøstjylland), har præterita af type 2; kun *længes* er også optegnet med dobbelt *-t-* (*længt-es-t*), og det endda ikke regulært optegnet, men sluttet på grundlag af participium!

Bortset fra ganske få fortidsformer ser deponenterne i Vendsyssel og Sydøstjylland altså ud til at bøjes i præteritum (og participium) som i resten af Nørre- og Sydvestjylland samt Sønderjylland. Vi nærmer os det billede af deponentpræterita, Bennike&Kristensen.K. har givet med kort 3.

Kort 3. Endelsen i præteritum for jyske deponenter if. Bennike&Kristensen.K 173 + planche 92.

På denne baggrund synes det rimeligt at antage, at det er den almindelige 'jyske' type 2, enkelte deponenter (med dobbelt *-t*) er modifikationer af (*læng-es-t* > *læng-t-es-t*) – og ikke af den fællesdanske type 1. Men hvad kan så have udløst det ekstra (i denne fortolkning: indskudte) *-t*? Det er i den forbindelse påfaldende, at de ovennævnte Vendsyssel-deponenter af type 3 alle har stammeudlyd

på nasal eller lateral, og at et flertal af deponenterne nævnt i AaHans. LUD:II.240 har det samme. Er det en sådan stamme, som ”kalder på” et indskudt *-t-*? Eller er det snarere præteritum-endelsen for de bagvedliggende aktive verber (som *længe*, *finde* etc.), i alle tilfælde *-t* (< gl. *-de*), den dialekttalende har hængende i ørene – så dette *-t-* ligesom naturligt hører med til stammen, når medium- og rigtig præteritum-endelse føjes til: *læng-t-es-t*? Jeg kommer ikke nærmere problemet lige nu, men jeg fornemmer, at forklaringen ligger i denne retning – at det altså, som sprogforskere vil udtrykke det, drejer sig om analogi.

5. Lydudvikling og stavelsesreduktion (type 4)

For en umiddelbar betragtning er type 4 den særeste. Hvordan kan infinitiv og præsens *længes* modsvares af en præteritum- og participiumform som *læn(ə)s*, *læ(·)n(ə)s* el.lign., hvor præteritummærket *-t* er helt borte?

Modsat udviklingen af typerne 2 og 3 synes der her at være tale om ren lydudvikling – ligesom når præteritum *hængte* i størstedelen af Jylland hedder *hæn̄*, *hǣn̄*, *hæn̄*, *hǣn̄* el.lign. (se artiklen *hænge*² i www.jyskordbog.dk). Både for *hænge* og *længes* var præteritumendelsen i gammeldansk *-de* (den såkaldt 3. svage bøjning).¹⁵ Engang i den sene middelalder er *-æ-* (ligesom *-a-*) i store dele af Vest-, Syd- og Sønderjylland blevet forlænget foran *-n̄*¹⁶, jf. cirklerne med indre prik (uanset farve) på kort 1. I næsten samme område fulgte *-æ(·)nd* siden forbindelsen *-æ(·)nd-*, da *-nd-* generelt i dansk blev palataliseret til *-n̄* (som på rigsdansk og i dele af Østjylland, i nyere tid også dele af Midtjylland, blev videreudviklet > *-n*, men opretholdt i størstedelen af Jylland).¹⁷

I det sydlige Midtvestjylland og i Sydvest- og Sønderjylland medførte disse lydudviklinger blot en let ændring af *længe*'s præteritum (type 2 *læn̄ast* > *læ(·)n̄ast*, pga. *-t* stadig let genkendeligt som præteritum), og det samme gælder sporadiske *læn̄ast*-optegnelser i det sydlige Nordvestjylland og på Skive-kanten, jf. kort 1. Men i Midtvestjylland høres (som vist på kort 1) altovervejende énstavelles *-n̄/-n̄/-n-*former som *læn̄(·)s*, *læn̄(·)s*, *læ(·)ns*, der mangler klar præteritumendelse. Former som disse kan umuligt være lydudviklet

fra det 'jyske' *læng-es-t*; de må være udviklet på grundlag af den ældre fællesdanske præteritum *læng-te-s*, altså den type 1, der både på kort 1 og 3 er vist som dominerende i Midtøstjylland.

Hvordan nu det? Det virker noget forbavsende, at type 1 således (omend med noget forskellig udtale) skulle række tværs over Midtjylland (fra Århus-egnen til Holstebro-egnen) og adskille de to store (nord- hhv. sydjyske) hovedområder for 'jysk' type-2-præteritum. Kan type 1 tænkes at have bredt sig i nyere tid på bekostning af et ældre sammenhængende type-2-område? Kort 3 fra Bennike&Kristensen.K. (der i sagens natur bygger på kilder indsamlet før ca. 1900) skulle i så fald illustrere den ældre tilstand, og kort 1-2 (der bygger på Jysk Ordbogs kilder, primært efter 1900) den yngre tilstand.

Det problematiske midtvestjyske område (omkranset med rødt på kort 1) er meget tyndt belyst i det ældre kildemateriale, og det gælder også området længere mod nordøst (Salling og Skive-egnen). Men sammenligner man (i denne rækkefølge:) kort 3 og kort 1, undgår man ikke den tanke, at type 1 faktisk har bredt sig vest- og nordvestover inden for de sidste 150-50 år, blot (som type 4) tillempet lydforholdene dér (fx *-ŋ* istf. *-ŋt*, jf. *hængte*). Og udtalekortet i www.jyskordbog.dk for præteritum af deponentet *følges* kan kun bestyrke en sådan ekspansion mod vest og nordvest.

Af de *t*-løse udtaler i området må *læŋəs*, *læ-ŋəs* formodes at være de ældste, den første imod nord (i Salling og Skive-egnen), den sidste mod syd (med samme vokallængde som i *læ-ŋəst* længere mod syd). Begge former viser imidlertid udtalt tilbøjelighed til stavelsesreduktion ved bortfald af svagtryksvokalen *-ə-*: *læŋs* hhv. *læ-ŋs* (eller tilsvarende med depalatalisering $> -n^{18}$) – samme bortfald, som ses længere sydpå (i det blå omkransede område på kort 1): *læ-ŋəst* $>$ *læ-ŋst*; se de fedt omkransede cirkler på kort 1. I det yngre spørgelistemateriale er tendensen endnu kraftigere (bortset fra det nordvestlige område C på kort 2, hvor type-2-former som dem i Thy har sat sig kraftigt igennem).

En sådan stavelsesreduktion minder i forbavsende grad om den et tusind år ældre jyske apokope (som dog kun ramte tostavellesord på udlydende *-e*, fx *komme* $>$ *kom*). Men en generel prosodisk udvikling er her næppe tale om; jeg har i hvert fald ikke fundet en sådan stavelsesreduktion i andre nutidige midtvestjyske ord af lignende struktur (fx *tjeneste*).

6. Kontamination

I det foregående har jeg allerede trukket på ret så mange af de typer forklaring, sproghistorikere bruger, når de vil redegøre for udviklingen af ords form og udtale. Men jeg får brug for endnu en type.

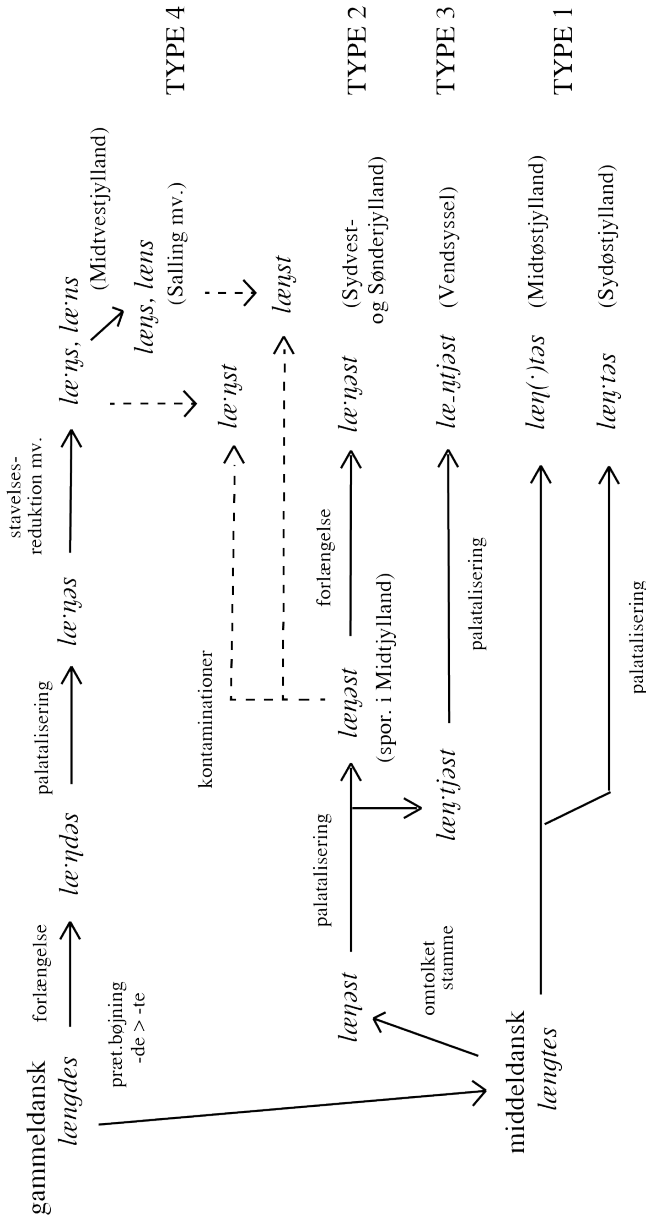
Af de *t*-løse udtaler i Midtvestjylland dominerede som nævnt kortvokalisk *læ̃ns* mod nord, langvokalisk *læ·̃ns* mod syd. Men just de samme udtaler er optegnet hér med et afsluttende *-t* (jf. kort 2, og tilsvarende sporadisk i spørgelistebesvarelserne). Dette forklares bedst som sammenblanding – eller som det sprogvidenskabeligt hedder: kontamination – med former af præteritum-type 2, altså netop den, der if. Bennike&Kristensen.K. tidligere har hersket i Midtvestjylland (og som der for øvrigt stadig er tydelige spor af i spørgelistebesvarelserne fra dette område).

I det hele taget ser type-1-præteritum (som jo formmæssigt understøttes af rigsdansk) ud til at have bredt sig på type 2's bekostning. Det sydøstjyske *læ̃·tās* (markeret mørkeblåt på kort 2) er endnu et resultat af ekspansionen: simpelthen det midtøstjyske *læ̃(-)tās* overtaget i en form tillempet de stedlige lydforhold. Set under denne synsvinkel falder en sidste forskel mellem kort 1-2 og kort 3 på plads: også i det sydlige Midtøstjylland og i hele Sydøstjylland har man i ældre tid anvendt type-2-præteritum af *længes* – ja sågar udviklet type-3-præteritum – jf. de gule og grønne cirkler på kort 1 (og også dette finder man sparsomme spor af i Jysk Ordbogs spørgelistemateriale).

Som kort 1 viser (og det understreges kun kraftigere af spørgelistematerialet) har type-1-præteritum tillige smittet mod nord, især nordvest – vel som et resultat af den kulturudvikling, der fulgte med etableringen af det jyske jernbanenet og af udbyggede hovedveje. Så den påfaldende type-1-kile på kort 3 (over til Skive og Holstebro), mon ikke også dén dækker over en (blot ældre) ekspansion af type 1? Type 2 (med afarten 3) fremtræder stadig klarere som en oprindelig fællesjysk bøjning.

7. Sammendrag og forbehold

Den forklaring, der hermed er forsøgt givet på de jyske præteritum-former af *længes*, kan bedst resumeres med følgende 'genealogiske træ':

Figur 1. Præteritum-typer og -former af jysk *længes*.

Men – et forbehold over for, hvor relevante iagttagelser og for-modninger i denne artikel er for de øvrige jyske deponenter. Jeg har i Jysk Ordbogs redaktionsprogram iLEX optalt ca. 100 ord, der er blevet eller vil blive oprettet som deponent-artikler. Det er ikke mange (og mange af dem er endda lavfrekvente if. ordbogens kilder) – nok samlet set så få ord, at deponenterne for de fleste dialekttalende aldrig er blevet opfattet som en særskilt verbaltype.

Det kan derfor ikke forventes, at de har ensartede bøjningsmønstre (sådan som store grupper af aktive verber, stærkt- el. svagtbojede, har det – og sådan som de jyske deponenter ellers formodes at have det if. Bennike&Kristensen.K.173). Hver enkelt deponents præteritum- og participiumudtale kan sagtens tænkes udviklet ad vidtforskellige veje, snart følgende velkendte lydudviklinger, snart udsat for analogisk påvirkning eller kontamination.

Man kan *længes* nok så meget efter simple bøjningsmønstre, men ovenstående rodebutik er, hvad jeg – noget forenklet – må anføre for præteritum (og participium) i www.jyskordbog.dk's artikel *længes*.

8. Og hvad så med lillepigen, der *længets*?

Et sprogs ordforråd er altid et billede af (og derfor også et vindue ind til) den underliggende kulturs livsform og forestillingsverden. I den landbokultur, Jysk Ordbog dækker, var verbet *længes* i høj grad knyttet til (ikke mindst børns) hjemvé – som beskrevet i starten af denne artikel. For den læser, der gerne vil høre, hvordan man i datiden kunne håndtere hjemveen hos en bitte tjenestepige, vil jeg her til slut (ligesom i ordbogsartiklen *længes*) citere AarbThisted.1951.264:

En ung Pige var kommet tidlig ud at tjene, og hun længtes saadan, at hun næsten ikke kunde holde det ud. Men hendes Mor vidste Raad; hun tog nemlig nogle smaa Sten, vistnok 7, og syede dem ind i Underkanten af hendes Særk.

Hjalp det? Formentlig noget – ikke i kraft af magi, men fordi pigens længsel blev koncentreret om noget (bogstaveligt talt) håndgribeligt – som kunne knuges, mens hun drømte sig hjem. Med tålmodighed vil alting blive godt igen!

Noter

- 1 Bennike&Kristensen.K.123.
- 2 Bennike&Kristensen.K.123.
- 3 Bennike&Kristensen.K.74 (+ planche 37).
- 4 AEsp.Nordjysk.I.261, I.56.
- 5 Diderichsen.EDG.116 ff.
- 6 KrMikkelsen.DO.344. Mikkelsen har yderligere en gruppe ”andre” medialer (fx *færdes*, *mindes*, *synes*), som nok med lidt god vilje kunne inkorporeres i en af de førnævnte grupper.
- 7 Brøndum-Nielsen.GG.VII.236.
- 8 Faktisk *læng-de-s*, da verbet *længe* opr. havde præteritum *-de* (efter 3. svage bøjning), men fra 1400-tallet > *-te-s* (med *-te*-bøjning), jf. Skautrup. DSH.II.55.
- 9 Lyngby.JG.70.
- 10 www.jyskordbog.dk, artiklen *længe*³.
- 11 Brøndum-Nielsen.GG.II.288.
- 12 www.jyskordbog.dk, artiklen *bedres*.
- 13 Optegnelse ved H.Feilberg fra Søvind (MØJy-S).
- 14 Hvilket så kan virke tilbage på infinitiven (> *at slåsse*), jf. DDO.V.447.
- 15 Brøndum Nielsen.GG.VII.236.
- 16 Bennike&Kristensen.K.74 (+ planche 37).
- 17 Bennike&Kristensen.K.123, sa.120 (+ planche 61); Brøndum Nielsen. GG.II.206ff. – Grænsen mellem *-ŋ-* og *-ŋ-*udtaler af *længtes*, som den fremgår af Jysk Ordbogs seddelsamling, er markeret med linjen A–A på kort 1; i Jysk Ordbogs noget yngre spørgelistemateriale ses grænsen rykket ned til linje B–B (vel under indflydelse af rigsdansk udtale).
- 18 Depalatalisering *-ŋ* > *-n* kendes ellers mest fra Nordøstjylland (jf. www.jyskordbog.dk, Atlaskort, K 4.4); men allerede i Bennike&Kristensen.K.120 siges palataliseringen at være temmelig svag i Salling, på Mors og i Sydthy, og det samme synes i yngre jysk også at være tilfældet længere sydpå i Midtvestjylland.

Kilder

Kildeforkortelserne er stort set de samme, som anvendes i www.jyskordbog.dk. Følg linket Ordbogens kilder (øverst tv. på ordbogens opslagsside), tryk (i ny rude) i linje 1, og indtast (i søgefeltet af ny rude) den kildeforkortelse, der ønskes opløst.

En kildeforkortelse har jeg dog (af tydelighedshensyn) ændret: Kort. > Bennike&Kristensen.K.; og jeg henviser til kortene i værkets del II med betegnelsen planche xx (i stedet for Kort no. xx).